

# HISTORISK KUNSKAP OCH MINNESKUNSKAP

När satsningar på historisk forskning skall legitimeras sägs det ibland att historieskrivningen är för samhället vad minnet är för individen. Det här påståendet är problematiskt på många sätt. För det första motsvarar vanliga människors uppfattning om det förflutna sällan historievetenskapens uppfattning. För det andra finns det en stark tradition inom den vetenskapliga historieskrivningen att misstro eller rentav underkänna minnet som källa till kunskap om historien.

Text: Anders Ahlbäck

Historievetenskapens självbild framhävs kraftigt hur forskarna arbetar objektivt och källkritiskt med fakta som tas fram ur samtida källor, medan personliga minnen avfärdas som notoriskt subjektiva och bristfälliga.

Minneskunskapens natur har emellertid blivit en allt mer central fråga inom historieskrivningen efter den "kulturella vändningen" i början av 1990-talet och den "affektiva vändningen" på 2000-talet. Den nya kulturhistorien intresserar sig inte i första hand för att dekonstruera myter utan för hur myter konstruerar människors uppfattning om verkligheten, deras emotionella upplevelser av nuet och det förflutna. Då blir sådant som minnen, identiteter, berättelser och kulturella representationer inte längre något historikern kritiskt skall genomskåda för att nå fram till "vad som verkligen hände", utan intressanta i sig själva.

I Finland har inte minst den "nya" militärhistoriska forskningen vänt sig till muntliga eller nedskrivna minnen för att kunna studera sådant som inte förmedlas av myndigheternas officiella dokument: hur den "vanliga människan" vid fronten eller hemmafronten upplevde kriget,

hur män, kvinnor och barn hanterade dess emotionella påfrestningar, vilka betydelser de tillskrev sina erfarenheter och hur de artikulerade vad de varit med om och vad det gjort med dem.

I min egen forskning om fredstida värnplikt och manlighet i Finland på 1920- och 1930-talen använde jag vid sidan om olika samtida material även minnesberättelser om militärtjänstgöringen insamlade i början på 1970-talet. Jag insåg det omöjliga i att försöka komma åt något slags "autentisk upplevelse" av värnplikten. För en kulturhistoria om den mellankrigstida värnplikten såg jag det ändå som viktigt att försöka komma åt vad tidens "vanliga" beväringar utan högre utbildning och röst i offentligheten möjligen berättade för släkt och vänner sina erfarenheter.

Både bland historiker och folklorister stötte jag emellertid på en skepsis mot att alls använda de här minnena som källor till någonting annat än den tid och den situation där de nedteknades. Medan historiker betraktar minnen som helt enkelt opålitliga finns det bland dem som specialiserat sig på studiet av muntligt berättande och livshistorier en stark betoning på hur minnet måste förstås som en aktiv social handling i nuet.

Det har skett en stor förändring inom det som engelska kallas *oral history*, muntlig historia. På 1960- och 1970-talet

intervjuade man arbetare och kvinnor och framställde deras minnen som autentiska berättelser om förtryckta grupper glömda historia. Idag framhäver forskningen starkt hur minnen förändras över tid, under intryck av individens senare erfarenheter, förändrade värderingar och intryck från omgivningen.

Minnet är fragmentariskt och flyktigt. Det utvecklas i växelverkan med andra människors minnen och kulturella modeller för hur man "skall" minnas och förstå kollektiva erfarenheter som till exempel vinterkriget. När tidsavståndet till händelserna är tillräckligt stort kan folk blanda ihop

Minnesberättelser är ofta det enda sättet att komma åt underprivilegerade grupper historia som inte dokumenterats i eliternas arkiv.

saker som hänt dem själva med saker som hände någon de kände eller rentav något de läst om eller sett på film. Den som berättar om sina minnen gör det i ett socialt samspel med en frågeställare eller publik. Det har stor betydelse för berättelsen vad berättaren tror att åhörarna är intresserade av och hur berättaren vill framställa sig själv och sitt eget handlande.

Alistair Thomson som på 1980-talet intervjuade australiska veteraner från första världskriget skriver att människor tenderar att konstruera sina minnen på ett sätt som gör att de kan känna sig någorlunda bekväma med sina liv och sina identiteter. Vi söker bekräftelse för våra minnen av andra människor – "ja, just så var det!"; "kan man tänka sig!" – och erkänsla för vad vi gjort och vem vi blivit.

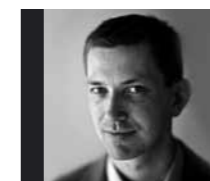
Ändå är det en orimlig tanke att människors minnen inte skulle kunna användas som en vetenskaplig källa till kunskap om det förflutna. Minnesberättelser är ofta det enda sättet att komma åt underprivilegerade grupper historia som inte dokumenterats i eliternas arkiv. Alessandro Portelli som är berömd för sina *oral history*-intervjuer med italienska arbetare skriver att vanliga människors minnen ofta avslöjar okända händelser eller okända aspekter av kända händelser. Men han poängterar att deras största värde ligger i att de berättar om händelsernas *mening* för dem som var med och vilken roll de kom att spela i delta-garnas liv.

Även om minnen påverkas av omgivningen, sker det bara i den mån människor upplever att de kulturella modellerna resonerar med deras erfarenheter och värderingar. Därför bevarar marginaliserade grupper ofta sina egna minneskulturer som visserligen förändras över tid men ändå bevarar värdefull information om det förflutna. Fastän Alistair Thomson betonar att de australiska veteranerna i sextio år levat omgivna av en officiell, nationalistisk mytbildning om Australiens roll i första världskriget, fick han av veteraner särskilt från arbetarklassen höra kritiska och alternativa berättelser om krigserfarenheten.

En stor del av det historiska materialet bygger dessutom på minneskunskap i en eller annan form. Till exempel rättegångsprotokoll baserar sig ofta på det som vittnen berättat att de minns av en händelse. Nyhetsrapportering i historiskt pressmaterial bygger till stor del på intervjuer sonernas minnen av olika skeenden. Det samma kan sägas om brevmaterial. I alla dessa fall är tidsavståndet mellan berättandet och det som man berättar om förstås inte alls så stort som när gamla människor minns saker de var med om i sin ungdom, men alla minnets dynamiska mekanismer är redan i aktion.

Poängen är att det är vardagsmat för historiker att pröva osäkra kunskapskällor mot varandra och dra slutsatser baserade på sannolikhet, inte absolut visshet. Normalt leder detta inte till protester, men det livshistoriska minnesberättandet väcker något slags motvilja hos en del historiker. Man kan undra om det beror på att minnen faktiskt inte utgör en samling faktabelägg där historikern kan förse sig med material för sin narrativa gestaltning. När folk minns väljer de ut vad de tycker är relevant, lämnar bort resten, länkar i efterhand samman händelser till utvecklingsförlopp och deklarerar vad de i efterhand sett hade för innebörd och betydelse – de gör alltså något som väldigt mycket liknar vad en historiker gör.

Mer än en källa för historievetenskapen är minnen ett slags historieskrivning i sig själv, där de som deltog i och bevitnade historiska skeenden blir sina egna historiker och konstruerar sin egen historiska narrativ. Frågan om hur historievetenskapen skall förhålla sig till minneskunskap är därför också en etisk fråga om hur vetenskapen förhåller sig till andra former av kunskapsproduktion.



Anders Ahlbäck är doktor i historia, specialiserad i genushistoria om män och manligheter, värnpliktens och militärutbildningens historia, nationalismforskning, och mansforskning